

Lázár Katalin: Szellemi ügyességi játékok felhasználása az óvodában

Eddig foglalkoztunk a népi játékok első tömbjében található eszközös játékokkal és a második tömbben található mozgásos játékokkal. A harmadik tömb a szellemi játékok tömbje: ahogy a név is mutatja, ide azok a játékok kerültek, amelyekben valamely szellemi tevékenység jelenti a játék leglényegesebb elemét, a játékmagot.

A szellemi játékok tömbjében öt típuscsoport található, ezek közül az elsőben találhatók a szellemi ügyességi játékok. Ebben a típuscsoportban sokféle játék található, amelyek kitűnően használhatók az óvodában: nyelvi játékok, memóriajátékok, rajzolók, gyors reakciót követelő játékok stb.

Beszédgyakorló

A beszédgyakorlók között található szövegek a helyes kiejtést, a nyelv pörgését segítik. Ide tartozik az r hang gyakorlására szolgáló szöveg is.

Répa, retek, mogyoró, Korán reggel ritkán rikkant a rigó.
Gyimesközéplak (Csík)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 70214

A nyelvtörőkben szerepelhetnek nehezen kimondható hangkapcsolatok, de gyakori az is, hogy valójában nem nehéz kimondani őket, csak a mulatságos hangzás kedvéért mondogatják a gyerekek. Ilyen pl. a szarka farkának emlegetése, amit kivétel nélkül minden adatközlő nyelvtörökként említ: a szöveg beillene az egy magánhangzóval mondottak közé éppúgy, mint az r gyakorlására mondott mellé. Általában azt emlegetik, hogy nem minden szarka farka tarka: egy erdélyi változatban a „barna” szó is megjelenik. A kurtafarkú török tyúkról szóló szöveg kimondása már nehezebb, még inkább az az ipafai papi fapipa emlegetése, amelynek Erdélyben különlegesen hosszú változatát sikerült megtalálni. A muszka buksza rövidege miatt ártalmatlannak tűnik, de bizony sokat kell gyakorolni, amíg sikerül rendesen kimondani.

Nem minden tarka szarka farka barna,
Csak a barna tarka szarka farka barna.
Zabola (Háromszék)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 64982

Két kert között fireg-forog
törpe tarka kurtafarkú török tyúk.
Csernátfalu (Brassó)
Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 391.

Ipafai papnak papi fapipája ipafai papi fapipa.
De nem minden papnak papi fapipája ipafai papi fapipa,
csak az ipafai papnak papi fapipája ipafai papi fapipa.
Székelyszenterzsébet (Udvarhely)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 80768

Ez a buksza muszka buksza.
Hosszúfalu (Brassó)
Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 384.

Cseresznyemag meg meggymag.
Mezőcsávás (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor
Bukarest – Kolozsvár, 2002. 604.

Piros csíkos cinkcsészében cukros csirkecomb.
Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 239.

Sosem hallottam olyan szépen szóló szép sípszót,
Mint a szászsebesi szépen szóló szép sípszót.
Türkös (Brassó)
Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 386.

Mit sütsz, kis szűcs, Sós húst sütsz, kis szűcs?
Galambod, Mezőcsávás, Mezőfele (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor
Bukarest – Kolozsvár, 2002. 603.

A beszédgyakorlók közé tartoznak a szóhabarlatok is: ezek tulajdonképpen agyontoldalékolt szavak, a valóságban nem használjuk őket, de a toldalékok léteznek, és szabályosan vannak a szótóhoz kapcsolva. Az itt található formáknak még jelentésük is van. A lényeg az, hogy a szó minél hosszabb legyen, azt kell megjegyezni és hibátlanul elmondani. Az ilyen szavak átmenetet jelentenek a memóriagyakorlatnak tekinthető mondogatókhoz, ugyanakkor beszédgyakorlónak tekinthetők, mert kimondani is nehéz őket.

Ezt a kicsi kék káposztástálat teljesen elkáposztásítalanították.
Mezőcsávás, Mezőfele (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor
Bukarest – Kolozsvár, 2002. 608.

No, én édes kis kalapom,
ha én egyszer téged megkarimásítalaníthatnalak!
Zentelke (Kolozs)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 73603

Mondogató

A mondogatók olyan szövegek, amelyeket csak mondogatnak: nem kötődnek alkalomhoz, mint a mondókák, s funkciójuk a hagyományban hasonló, mint a verstanulásé az iskolában: szókincset bővít, fejleszti a kifejezőkészséget, a nyelvhasználatot. Igen sokféle szöveg található köztük, itt néhányat ízelítőként bemutatunk. Egyes mondogatókat az

óvodában konkrét ismeretek megtanítására is használhatunk: a kicsik megtanulhatják velük pl. a számok sorrendjét egytől tízig vagy tízesével százig, vagy a hét napjainak nevét és sorrendjét. Mások ilyen ismereteket nem tartalmaznak, de szívesen mondogatott történetek. Van, amelyiknek vonzerejét az fokozza, hogy minden szó ugyanazzal a hanggal kezdődik (alliterálók), és van, amelyikben csak egy magánhangzó fordul elő.

Egy, Csíkba' megért a meggy,
Kettő, csipkebokor vessző,
Három, én bizony nem járom,
Négy, innen oda légy,
Öt, a te fejed tök,
Hat, a te fejed pad,
Hét, a te fejed pék,
Nyolc, a pad alatt a polc,
Kilenc, kicsi likú Ferenc,
Tíz, forr a puliszkavíz.

Korond (Udvarhely)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 65029

Tízen voltunk
Húsz utcába,
Harminc szám alatt.
Szervusz, negyven!
Hogy vagy, ötven?
Mondd meg a hatvannak,
Hogy ne hetvenkedjék
Azzal a nyolcvan forintjával,
Mert olyan kilencven pofot vágok,
Hogy százat bucskázik.

Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 246.

Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szűribe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pitvarába,
Szombat szobájába,
Vasárnap kétszer az Isten házába.

Zentelke (Kolozs)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 65014

Volt egyszer egy ember,
Szakálla volt kender,
Cserefa csizmája,
Bikkfa harisnyája,
Felmászott a fára,

Leesett a sárba,
Kilenc kutya húzta,
A tizedik nyúzta,
Sári néni siratta,
Medve bácsi kacagta.

Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 62.

Egyszer vót egy tót,
Csíkot lopott vót,
Vót fenekén fót,
Kacagott a tót,
S kihasadt a fót.

Csíkszentkirály (Csík)
Magyar Nyelvőr VIII. Budapest, 1879. 96. 1.

Kedden kedvem kerekedett kocsikázni Koronkába.
Kocsikázás közben kitörött kedves kocsisom keze.
Kedves Kálmán kollegám, kérlek, küldj két kiló karbolt
Kedves kocsisom karja kigyógyítására.

Mezőcsávás (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklór
Bukarest – Kolozsvár, 2002. 595.

Szeredán szaporán szaggatom szalagom.

Bácsfalu (Brassó)
Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 380.

Öt török öt görögöt a gödörben örökösen dögönyöz.

Mezőfele (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklór
Bukarest – Kolozsvár, 2002. 599.

Felelgető

A szellemi ügyességi játékok között található a felelgetők is, amelyekhez a szöveget, a kérdésekre a választ jól kell tudni akkor is, ha nem ketten mondják. A felelgetők közé tartozik a „süket sógor”, amely nevét Kodály Zoltántól kapta. Az altípus megnevezése azt fejezi ki, hogy a felelgető olyan válaszokat ad, mintha süket lenne, s nem jól hallotta volna a kérdést. A Kodály által ismert változatban sógor szerepel, az itt bemutatott erdélyi szövegben néni.

Jó napot, néni! – Itt ne, kapálok.
Nem azt mondtam, néni! – Hát elég burjános.
Maga bolond, néni! – Itt ez a sor végig, s a másik félig.

Krizba (Brassó)
Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 525.

Rajzoló

A szellemi ügyesség egyik területe a rajzolás: bár azt általában kézügyességgként tartják számon, a kezét az agy irányítja, ráadásul a rajzoló játékok általában valamilyen megoldandó feladatot tartalmaznak. A kicsiknél ez a feladat egy emberfigura megrajzolása lehet: a művészi érték itt nem játszik szerepet, az az érdekes, hogy a szöveg végén ott az ember a papíron.

Vessző, vessző, vesszőcske,	Két vessző a szem, a harmadik az orr, az utolsó szótagra egy vízszintes vonal a száj.
Készen van a fejecske,	A szem-orr-szájat körülkerítik.
Kurta nyaka, nagy a hasa,	Az első két szóra két rövid vonalat húznak a fejtől lefelé, ez a nyak. A többi alatt egy kört rajzolnak alá, ez a has.
Készen van a török basa.	Két szótagonként húznak egy vonalat: kettőt a kör oldalára ferdén fölfelé, ez a két kéz, kettőt a kör aljára lefelé, ez a két láb.

Bácsfalu (Brassó)

Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 226.

Másik rajzoló a „Tulipánból paprika”. Ehhez először meg kell rajzolni a képet: egy papírlapot kétfelé hajtanak, azután kihajtják, és az alsó csíkot is kettőbe hajtják alulról fölfelé, a felsőt is felülről lefelé. Kihajtják az egészet, és a középső hajtástól lefelé rajzolnak egy arcot: felül nyitott félkört, benne szemet, orrot, szájat. A hajtástól fölfelé rajzolnak egy alul nyitott, főt csúcsos, kicsit jobb felé hajló formát. Az egész olyan, mint egy kisfiú sapkában. Majd lehajtják a felső csíkot, a sapka eltűnik, és az arc folytatásaként rajzolnak egy koronát három csüccsal. Utána felhajtják az alsó csíkot, az arc eltűnik, a korona folytatásaként lefelé rajzolnak egy felül nyitott félkört, alul egy rövid szárral. Ezzel a rajz készen van, mondhatják hozzá a szöveget, „varázsolnak”.

Tulipánból paprika, Paprikából Jancsika,
Jancsikából kis király, Kis királyból tulipán.

Mezőcsávás (Maros-Torda)

Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor
Bukarest – Kolozsvár, 2002. 244.

kép

Tulipán: mindkét csík be van hajtva a közepéig.

Paprika: a felső csíkot fölhajtjuk.

Jancsika: az alsó csíkot lehajtjuk.

Kis király: a felső csíkot lehajtjuk.

Tulipán: az alsó csíkot felhajtjuk.

Gyorsan

A következő játékokban a szellemi tevékenység az, hogy figyelni kell, megérteni a szöveget, és annak megfelelően minél gyorsabban cselekedni.

Gyors reagálás

Az alábbi játékban kiválasztanak valakit, aki mondja a szöveget:

Mit játszódjunk? Békát nyúzzunk,
A bőrrivel takarózzunk,
Akinek a, akinek a, akinek a keze (v. más) látszik,
Megeszi a béka húsát.

Hosszúfalu (Brassó)

Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások
Bukarest, 1984. 535.

Mihelyt elhangzik az a szó, hogy „keze” (arca, füle, szeme, orra stb.), a mondott testrészt el kell dugni vagy takarni: mire a szövegnek vége, az nem látszhat ki.

Fedőpörgetés

Ebben a játékban is a gyors reagálás a lényeg. Mindenki kap egy virágnevet, körbeállnak vagy egy asztalt körülülnek, valaki megpörget egy fedőt középen, és kiált:

Viszi a kicsi vonat a rózsát (v. mást).

Jobbágytelke (Maros-Torda)

MTA BTK Zenetudományi Intézet

Leltári szám 80920

Aki a kiáltott virágnevet kapta, gyorsan elkapja a még forgó fedőt, ő is megpörgeti és kiált egy másik nevet. Aki olyan virágot mond, amilyen nincs a játsszók között, vagy aki nem jókor ugrik, vagy nem elég fürgén, és a fedő eldől, az zálogot ad. A zálogokat a játék végén kiváltják.

Repül a, repül a...

Kiválasztanak valakit, aki vezeti a játékot: a „Repül a” szöveg hosszabb-rövidebb ideig tartó ismételtetése után megnevez egy élőlényt vagy egy tárgyat, s egyidejűleg fölemeli két kezét. A játsszóknak akkor kell fölemelniük a kezüket, ha a mondott élőlény vagy tárgy tud repülni magától, illetve természete szerint (a papírgalacsin vagy alma eldobása nem számít repülni tudásnak), ha azonban nem tud, akkor nem szabad fölemelniük. Aki elrontja, zálogot ad: azokat a játék végén kiváltják.

Súgóposta

Itt a szellemi ügyességet a szöveg megértése és továbbadása jelenti. A játsszók egymás mellé ülnek (körbe vagy láncba). A körben ülő egyik játsszó, vagy az, aki a lánc egyik végén ül, elindít egy mondatot. Szomszédja fülébe súgja, az a másik oldalán ülő szomszéd fülébe, és így végig, amíg a körben vissza nem ér az indító melletti játsszóig, vagy a sorban a lánc másik végére. Visszakérdezni, ismételni nem lehet. Az utolsó játsszó elmondja, hogy mi jutott el hozzá, az indító pedig azt, hogy mit indított el. A játsszónak dallama, kötött szövege nincsen. Ha nem elég ügyesek, akár csak egy gyerek nem érti, mit súgtak neki, az eredmény vagy valamely torzult szöveg lesz (ez vicces is lehet), vagy egyszerűen egy sziszegés.

Mit visz a kis hajó

Kiválasztanak egy kérdezőt, aki a kérdés után valamely hangot mond: e, f, m, p vagy más. Ekkor rá kell mutatnia valakire, s annak a mondott hanggal kezdődő szót kell mondania. A kérdező háromig számol, s aki nem tud addig mondani, zálogot ad. Úgy is játsszák, hogy a kérdező ugyanazzal a hanggal mindenkit sorban végigkérdez: akkor az is zálogot ad, aki olyan szót mond, amit más már előtte mondott.

Ennek a játéknak a dyslexia felfedezésében is haszna lehet. Ha egy gyerek következetesen olyan szavakat mond, amelyekben a mondott hang nem a szó elején, hanem a közepén vagy végén van, érdemes vizsgálatra vinni.